

S Z E M L E

ROGER MARTIN DU GARD

„Nem tudom, hogy művész-e, mindenesetre kemény fickó!” — mondotta André Gide, amikor 1912 végén Roger Martin du Gard Jean Barois című regényének kéziratát elolvasta. A szokatlan terjedelmű könyv sokban sérthette Gide esztétikai érzékenységét. Írója már akkor teljesen birtokában volt főerényének: az eszmei összefoglalások képességének, amihez az igazi egyéniségek alkotásának ritka tehetsége járul. De anyagát, amely a Dreyfus-pör, az *Affaire*, nemzedékének élete és utja, nem irodalmi megformálásban, hanem az eredeti okmányok halmozásában dobta ugyszólván olvasói elé. Beszélgetések, magánlevelek, előadás-kivonatok, interjúk, újságcikkek, gyorsírási törvényszéki jegyzetek töltik meg a *Jean Barois* közel hatszáz oldalát.

Ez a könyv 1913-ban jelent meg, egyidőben az *A la recherche du temps perdu* első köteteivel és Alain Fournier, *Les Grandes Meaulnes* című regényével. A három mű közül Martin du Gard könyve vált a leg hamarabb ismertté és népszerűvé. Az ő hatása volt a legközvetlenebb. Ezt nem annyira művészi erényeinek köszönhetette, hanem főként ideológiai tartalmának és jelentőségének. A Dreyfus-ügy már elsimult ebben az időben, de a lelkeket még kizozta a kérdés: mit kell választani, ha kikerülhetetlen a választás az igazság és a látszólagos államérdek, az ész és a vallás, a nép a „nation” között. A probléma egyetlen konkrét esetben döntött a történelem, de maga a kérdés korszerű maradt. Vissza kell képzeljünk magunkat a századeleji Franciaország sajátos légkörébe, hogy megérthessük: mit jelentett a Jean Barois 1913-ban. A könyv főhőse, címszereplője, Jean Barois katolikus családi környezetből indult ki, mint fegyvertársainak többsége; eljutott a szabadgondolkodásig, a monizmusig, a társadalmi radikalizmusig; kivette részét az *Affaire* nagy csatájából, amely az ismert megrázkódtatásokon és megpróbáltatásokon keresztül a köztársasági szellem megerősödéséhez vezetett; majd, az öregedés metafizikai nyugtalanságától és erejét lassan felemészítő, gyógyíthatatlan betegségtől kizozva *megettért*: visszamenekült az Egyház kebelébe.

Roger Martin du Gardot ez a könyve, amely második regénye és első érett munkája, azonnal az irodalmi nemzedék élére emelte. A világháború amit elejétől a fronton küzdött végig, hosszú éveken keresztül megakadályozta abban, hogy közönségéhez forduljon. 1921-ben jelentek meg a *Les Thibault* című regénysorozat első kötetei; a mű 1929-ig rendszeresen növekedett, viszont az utolsó három kötet hét éves késéssel jelent meg. Az a visszhang, amit a *Les Thibault* befejező része — *L'été 1914* — keltett és a fogadtatás, amiben részesült, akárcsak Jean Barois esetében, a mű sajnálatosan időszerű mondanivalóinak szól. Ezekben a kötetekben a regény alakjainak élete beletorkol a történelmi eseményekbe, sorsuk összefonódik a milliók sorsával; ez felborítja a mű egyensúlyát, összhangját megdönti. Az egyének küzködései, fellendülései és visszaesései eltörpülnek a kor élet-halál küzdelmének forgatagában. 1914 és az 1936-37-es évek légkörének veszélyes hasonlatossága önmagában is lélegzetvisszafojtó olvasmánnyá teszi a *Les Thibault* befejezését; de helyesen mégis csak az egész mű távlatában értékelhetjük.

Roger Martin du Gard regényének címe egyetlen családról beszél, valójában azonban két család életét meséli el: a katolikus nagypolgári Thibaultk és a protestáns Fontaninek történetét. A család fogalmát nála, Zolával és Galsworthyval ellentétben úgy időben, mint térben igen szűkre kell fognunk. Csupán két nemzedék — szülők és gyermekek — áll egymással szemben. A Thibaultknál az apa: Oscar Thibault, a gazdag rentier, akinek hittuzgósága, jótékonyága, kihangsúlyozott erkölcsössége a polgár erőszakosságával, hűségével és nem egészen keresztényi dőlyffel párosul. Két fia közül az idősebb, Antoine, ragyogó pályát fut be, mint tehetséges, szorgalmas és anyagi gondoktól mentes fiatal orvos; a fiatalabb, Jacques, a regény központi alakja, már születésétől magával cipeli a lázadás csiráját; mindent megtagad, amit apja szentnek tart: a vallást, a vagyont, a családot. Bár a regényben nem ő, hanem barátja, Daniel de Fontanin idézi Gilde egyik ifjúkori könyvének híres mondását: „Gyűlöllek, család!”

Ennek a lázadó vérmérsékletnek követjük összetűzéseit és konfliktusait a környező világgal, a kis gimnazistától kezdve, akinek barátjához, Danielhez intézett rajongó leveleit paptanársjai elfogják és különösen félremagyarázzák: egészen a forradalmárig, aki 1914 augusztusában, miután végigküzdötte a háború megakadályozására irányuló kísérleteket s kétségbeesve látta, hogy minden erő csődöt mondott, pacifista felhívásokkal teli repülőgéppel zuhan a világháború kialakulóban levő frontjai közé. A regénysorozat Jacques első komoly konfliktusával kezdődik s Jacques halálával végződik.

Oscar Thibault alapítója és védnöke egy javító intézetnek. Őda zárhatja be Jacquesot, aki a *Szürke füzet*-ben folytatott levelezésének felfedezése után Daniellel együtt megszökik hazulról. Antoine váratlan látogatása alkalmával meggyőződik arról, hogy öccse milyen borzalmas erkölcsi fertőbe került az intézetben, rábirja apját a „fogság” megszüntetésére és magára vállalja a fiatal fiú nevelését. Jacques visszatér az életbe, szorgalmas munkával kipótolja az elvesztett éveket és úgy tűnik, mintha ő is megtalálta volna az utat, amire születése, apjának vagyona és a Thibaultk jellegzetesen erős akarata predesztinálja.

A harmadik rész öt évvel később játszódik. A gimnazistákból szabad fiatal emberek lettek. Daniel festő, Jacques az École Normale Supérieure-be jut be. Sikere, amely kibékíthetné apjával, nem könnyít elégedetlenségén és nem csillapítja nyugtalanságát. Antoine, akit orvosi munkája és egy furcsa szerelem egészen leköt, már nem törődik öccsével. Jacques határozatlanul vergődik problémái között, érzelmi élete zavaros: maga sem tudja kit szeret, Daniel hugát, az akaratos, őt hol gyűlölködve elutasító, hol gyengéden magához vonzó Jennyt vagy kreol unokahugát, Giset. Apjával is összekülönbözik és mindent, családot, tanulmányt, iskolát otthagya, nyomait gondosan eltüntetve, újból megszökik.

A *rendelés*, Jacques távollétében, Antoine életét mutatja be, a fiatal orvosét, akinek rendelőjében és kórházi osztályán annyi emberi szenvedés jelenik meg napról-napra. Roger Martin du Gard megelevenítő művészetének különösen tökéletes példája Antoine egyetlen napjának leírása, a banális kóresetek csendes tragédiáival és egy sürgős operáció részletes életteljes rekonstrukciójával. Az apa halálosan beteg, Antoine az orvos szemével figyelő szervezete lassu és feltartóztatatlan összeomlását s látja, hogyan válik magával tehetetlen ronccsá a gögös férfi, aki senkivel, gyermekeivel meg éppenséggel nem tudott közvetlen és egyszerű lenni. Antoine hosszú időn keresztül abban a hitben él, hogy öccse öngyilkos lett. Véletlenül kezébe kerül egy svájci folyóirat, abból megtudja a valót:

Jacques átlátszó álnév alatt hosszú novellában mondja el saját történetét. Elmenekült környezetéből, mert egyformán képtelen volt arra, hogy szembe szálljon apja akaratával, vagy engedjen neki a kibontakozó egyéniségét féltette az iskola szellemi nyomásától. Bejárta Északafrikát, majdnem egész Európát, lealázó munkákat végzett, gyanús körökbe keveredett s végül Svájcban telepedett le, melynek kozmopolita környezetében megtalálta helyét.

Az apa állapota rohamosan rosszabbodik. Antoine személyesen keresi fel Jacquesot Lausanne-ban s rábirja a hazatérésre. A két fivér végigszenvedi Oscar Thibault haláltusáját s végül Antonie, akinek idegeit teljesen kimeríti az urémiás mérgezés ellen vitt kilátástalan küzdelem, morfium injekcióval megrövidíti az agóniát. Jacques nem bírja az apai ház légkörét még akkor sem, amikor már örökre eltávozott az, akinek ridegsége kibírhatatlaná tette. Mig Antoine, apja papírjait rendezve, meghatottan fedezi fel, hogy Oscar Thibault élete milyen reménytelen küzdelem volt az öröklött gőg és a gyöngédség után való vágy között és minden különösebb öröm nélkül lát hozzá, hogy öröklött vagyonára támaszkodva előkészítse tudományos karrierjét, addig Jacquesnak egyetlen gondolata: szabadulni, minél előbb visszakerülni Lausanneba, visszamenni barátai és eszmetársai közé, ahol, ha nem is találta meg a nyugalmat, vagy a bologságot, felismerte az élet értelmét: küzdeni az új társadalom megvalósulásáért.

Időig jutott el a Thibault-sorozat a hatodik rész végén, ami után az író munkájában beállott az előbb említett hosszú szünet. A mű ebben az állapotában, amellett, hogy a francia regény kánonszerűen kialakult technikáját minden különösebb újítás nélkül, de igen nagy tökélyvel alkalmazta, elsősorban Roger Martin du Gard munkamódszerének eredeti kettős-ségével érdemelte ki azt a felhőtlen elismerést, amiben a kritika és a közönség egyetértően részesítette. A *Les Thibault* szerzője céhbéli történész s az irodalomba átviszi a lelkiismeretes, gondos és kimerítő dokumentáció keresését. A művész átérzése nála a tudós alaposságával társul s hogy ez nem vezet unalmas tudakossághoz, azt tehetségének másik oldala biztosítja: az életben megfigyelt figurák újból való átélésének és autentikus megalkotásának értékes s nála különösen magas fokon jelentkező képessége. Érdekes lenne közelebbről utánajárni, mik is a tulajdonképpeni alkotó elemei annak az anyagnak, amiből Roger Martin du Gard alakjait (a főszereplőket s a statisztákat egyaránt) formálja, olyan módon, hogy minden kétkedés nélkül érezzük eredetiségüket s ugyanakkor pillanatra sem szabadulunk meg attól a különben nem zavaró érzéstől, hogy nem teljesen a művész képzeletének alkotásai, hanem egyuttal a benne rejtőző kortárs és ember tapasztalatának s találkozásainak szülöttei. A testi megjelenés, a beszéd, a viselkedés, a lélek gondos ábrázolása előfeltétele, de nem kimerítő magyarázata ennek.

Szigorúan formai szempontból igazoltnak tűnhetne az a vád, hogy a befejező rész — *L'Été 1914* — 1100 oldalas tömegével felborítja a mű egyensúlyát s történelmi dokumentálásával háttérbe szorítja azokat a személyeket, akiknek életsorsát eddig követtük. De, vajjon nem ez történt magában a valóságban is?! Az 1914 nyárutóján kezdődött események vajjon nem szorították-e háttérbe az egyének kérdéseit? Nem indokolt-e, hogy Philip professzor, Antoine mestere a francia mozgósítás első napján a következőket mondja: „Életemnek három sötét dátuma van. Az első kamaszkoromat forradalmasította, a második férfikoromat zavarta össze, a harmadik minden bizonnyal öregségemet mérgezi meg. Az első, amikor mint hívő vidéki gyermek egyetlen éjszakán egyhuzam-

ban végigolvastam a négy evangéliumot és rájöttem, hogy ellenmondások szövevényéből áll. A második az a nap, amikor meggyőződtem, hogy egy Esterháznak nevezett uriember gázságokat követett el és, ahelyett, hogy őt itélték volna el, tovább is egy másik embert kioztak, aki ugyan semmit sem követett el, de zsidó volt...

— És a harmadik, — szakította félbe Antoine — a harmadik a mai...

— Nem, a harmadik ezelőtt nyolc nappal volt, amikor a lapok az osztrák ultimátum szövegét közölték és láttam, hogyan kezd kialakulni a billiárd játszma és megértettem, hogy a karambol költségeit a népek fogják megfizetni..."

Nem, mindenki volt olyan érzékeny idegzetű, mint Philip professzor. Jacques, svájci megfigyelő posztjáról érkezve Párizsba meghökkenve tapasztalja, hogy bátyja és nem-szocialista ismerősei milyen gyanutlanul sétálnak a szakadék szélén, örvendve örömeiknek és terveket szőve a már elvesztett holnapra. Jacques meglátogatja Danielt műtermében. Daniel, aki különben katonai évét szolgálja a német határon Lunévilleben, véletlenül szabadságon van; képeit mutatja a barátjának és művészetének kérdéseiről beszél.

„Jacques ellenségesen hallgatott. Milyen mesterkéltnek, haszontalanoknak, időszerűtleneknek tünnek szemében ezek az esztétikai problémák!... Már nem tudta a barátjához hasonló élet célját megérteni. Szégyenkezett Daniel miatt. Daniel az akt hátának és vállának vonalairól beszélt. Jacques Európára és a háborúra gondolt..."

Az 1914 Nyara június huszonnyolcadikán kezdődik. Jacques Genfben él, az ott összeverődött nemzetközi szocialista csoportban, ahol az európai szocializmus összes válfajainak képviselőit fellelhetjük. Már a könyv elején nagy szerephez jut a regényíró mellett a történetíró. A genfi és lausannei környezet, a különböző szervezetek és irányzatok, a gyűlések és elméleti viták részletes, igen gyakran aprólékos, mindig érdekes rajzának történelmi értékét főlegesen kihangsúlyozni. Roger Martin du Gard nem személyes élményeket dolgoz itt fel, hanem tudományosan szerzett információs anyagát értékesíti a maga lelkiismeretes és alapos módszerével. Az élő emberek iránt való állandó érdeklődése menti meg attól a veszélytől, hogy csak eszméket és eseményeket adjon vissza, az őket hordozó emberek nélkül; egyszóval, hogy a művészet és a tudomány összefolyó határán elhagyja a művészi alkotás területét. *Theodor Plivier* két történelmi rekonstrukciójára emlékeztetve (*Der Kaisers Külli*; *Der Kaiser ging, die Generäle blieben*) ebben az esetben összevethetjük a művészi eszközök propaganda célra való felhasználását (Plivier), a történelmi hűségnek a művészi alkotásba való belefoglalásával (Martin du Gard.)

Az elméleti viták a szocializmus általános kérdései körül folynak. A reformizmus és a heves változások párthiveinek elméleti bajvívásait egyszerre korszerűtlenné teszi a háború aktuális kérdése. Mindenki érezte, hogy milyen gyorsan sötétedett a nemzetközi élet láthatára. A balkáni háborúk Mene tekel fáreszként lángoltak fel a békés Európa déli falán. A szocialisták azt is tudták, hogy végső fokon mi okozza az ellentétek kiélesedését és a fegyverkezési versenyt. A szocialista pártok éveken keresztül keresték a közös fellépés utjait, a kongresszusok egyre-másra hozták az egybehangzó határozatokat, melyek azonban nem tartalmazták a döntő elhatározást, a háború minden áron való megakadályozásának egyöntetű proklamálását.

A serajevói merénylet híre nem kelt különösebb nyugtalanságot Genfben. De a forradalmárok kicsiny csoportja igen hamar megsejti, hogy Ausztria milyen messzemenő terveinek megvalósítására akarja a

trónörökös pár meggyilkolását kihasználni. A genfiak hamarosan felismerik, hogy a szocializmus számára elérkezett a döntő próba ideje. A békét csak a munkásság európai méretekben egységes fellépése mentheti meg. A hangulat derülátó. Jacques és barátai biztatóknak vélik a háború ellen való harc kilátásait; egyedül csoportjuk vezetője, Meynestrel, a pilóta, sejti, hogy minden elveszett.

A hírek mind nyugtalanítóbbak. Poincaré Moszkvában van. A lapok első oldalát még a franci köztársasági elnök oroszországi utjának részletei, a Caillaux-pör beszámolóit és a mindennapos szenzációk töltik meg. A közönség alig neszel valamit, de a diplomácia már lázasan dolgozik. A háború megakadályozásáért? Alig. Inkább a felelősségek álcázására vagy pedig a „konfliktus lokalizálására“ törekednek.

Jacques újból Párisban van. Jérôme de Fontanin, Daniel apja piszkos üzletekbe keveredik és öngyilkosságot követ el. Jacques, aki frenetikus érdeklődéssel követi az eseményeket, újból összekerül a Fontanin-családdal s abban a lázas hangulatban, amit Jennynél a családi tragédia, Jacpuesnál pedig a készülő világtragédia látványa idéz elő, a két fiatal ember véglegesen egymásra talál. Jacques Thibault nem maradhat Jenny mellett. Fontos küldetésekkel bejárja a háborús veszély központjait: megfordul Bécsben, Berlinben, Bruxellesben, átveszi az orosz szocialisták titkos jelentéseit a Putilov művekben lefolyt eseményekről, bizakodva látja, hogy a szocialista tömegek készen állnak a béke megvédésére. Az augusztus elejére Bécsbe tervezett kongresszusra már nem kerülhet sor: Ausztria elrendelte az általános mozgósítást és visszahívta belgrádi követét. Helyette az Internacionálé elnöksége tart ülést Bruxellesben, ahol a szocializmus összes jelentékeny vezetői megjelennek. A bruxellesi gyűlésen a németek nevében Haase beszél: „Az osztrák ultimátum valóságos kihívás volt... Ausztria akarja a háborút... Ugylátszik, hogy Németország segítségére számít... Azonban a német szocializmus nem ismeri el a titkos szerződés érvényességét... A német munkásság kijelenti, hogy Németországnak még akkor sem szabad háborúba keverednie, ha Oroszország is beleavatkozik a konfliktusba...“ Utána Jaurés beszél: „Semmi újat sem mond. Újból, még egyszer, leleplezi a hódító- és presztizspolitikai veszélyeit, a diplomatai lanyhaságát, az uszító patrioták sovén örülését, a háború természetlen borzalmait. Gondolatai egyszerűek, kifejezései népiesek, mondatai igen gyakran teli a demagógia szótárából vett fordulatokkal. Ezek a nagylelkű közhelyek mégis magas feszültséggel telítik az embertömeget, melynek ezen az estén Jacques is tagja, amely a szónok akarata szerint megremeg, túlárad a testvériség vagy a harag érzetétől, visszhangzik, mint hárfa a szélben. Honnan jön Jaurés varázsos hatalma? Hangjából, amely szélesen hullámszik el ezernyi figyelő arc fölött? Az emberek iránt érzett szeretetéből, amit nem kell bizonygatnia? Hitéből? Belső lirizmusából? Szinfónikus lelkéből, melyben csodálatosképpen minden összhangzik, a szóból eszmélkedés hajlama és a cselekvés pontos ösztöne; a történettudós éleslátása és a költő álmodozása, a rend akarása és a forradalmi lendület? Ma este pedig az a makacs, minden hallgatójának velőjéig ható bizonyosság, mely szavából, hangjából, mozdulatlanságából árad: a közeli győzelem bizonyossága; annak bizonyossága, hogy a népek tiltakozása máris habozásra készítette a kormányokat és hogy a háború erői nem győzhetik le a béke energiáit.“

Jacquesot magával ragadja a szónok pátosza és a hallgatók lelkesedése. A tizezres tömegbe ékelve sodródik Bruxelles uccáin s bár ismeri azokat a fenntartásokat, amikkel a német és francia szocializmus vezérei a mozgósítás esetén kikiáltandó általános sztrájkokkal szemben élnek, szen-

tül hiszi, hogy a 12 millió szervezett szocialista áttörhetetlen gát minden háborús kaland utjában.

De a gépezet megindult. Ausztria mozgósított, a cár hadiállapotba helyezi seregét, Vilmos kihirdeti a „Kriegsgefahrzustand“-ot, ami csak álcázása a tényleges mozgósításnak, Anglia habozik, Franciaország, melyet megújított titkos szerződések kötnek Oroszországhoz, szintén elrendeli a mozgósítást. Jacques, Párizsban, kétségbeesetten regisztrálja a fejleményeket. Egyszerre veszíti el összes illuzióit. Magával cipeli Jennyit, a népgyűlésekre, ahol az emberek riadtan kérdik: mit kell tenniük, ha a háború kitör; erre a kérdésre a vezetők már csak dadogó közhelyekkel tudnak válaszolni. A béke egyedüli megmentője Jaurés lehet, aki nem enged és nem alkuszik. Jacques ott van Jennyvel együtt a Café du Progrés termében, amikor Vailant revolvergolyója orvul leteríti a nagy néptribunt.

Ez július 31.-én történik. Hermann Müller, a német szociáldemokrácia küldöttje, akinek Jaurészel kellett volna tárgyalnia, másnap valóban megérkezik. De nem a várt határozott ajánlatokat hozza: csupán informatív megbízatása van. Azt akarja megtudni, hogy a francia szocialisták megszavazzák-e a parlamentben a hadihiteleket. Müller egész napon át tárgyal a francia képviselőkkel. S este megjelenik a nemzetközi szocializmus együttműködésének hattyudala, a kommüniké, amely miután leszögezi a közös kívánságot, hogy a szocialista parlamenti frakciók legalább is tartózkodjanak az igennel való szavazástól, ezekkel a szavakkal végződik: „A helyzet állandótlansága nem engedi meg, hogy pontosabb kötelezettségeket vegyünk magunkra.“ A Humanité egyik szerkesztője odaveti Jacquesnak a szót, amely maradéktalanul meghatározza a helyzetet: „Öregem, ebben a pillanatban már csak a háború nemzetközi“.

Jaurés halála után minden ellenállásnak vége. A párt hivatalos vezetői és a forradalmi ellenzék képviselői egyaránt belépnek az Union Sacré-ba s teljes erejükkel az „igazság háborúja“ mellé állnak. Ebben az általános összeomlásban, a sovén ösztönök kitörésének közepette Jacques egyedül marad kétségbeesett békeakaratóval. Jennyt anyja mellett hagyva visszamegy Genf-be, ahol megtudja, milyen általános az összeomlás. A németek egyhangulag megszavazták a hadihiteleket s éppen olyan lelkesen vesznek részt a civilizáció háborújában az európai békét megbontó orosz zsandárállam ellen, ahogy volt francia elvbarátuk a német imperializmus ellen küzdenek. Egyedül az Internationálé orosz szekciója merte megtagadni a hadihiteleket és az egész nemzetközi munkásságból csak a semlegességben maradt Olaszország szocialistái tartanak ki a pacifizmus mellett, a hevesfejű Mussolinivel az élükön. Jacques megtudja azt is, hogy csoportjának egyik tagja, az osztrák Mithoerg, akit dezertálásért köröztek, hazament, hogy a fegyverek csöve elé állva adja példáját a következetességnek. Jacquesban örült terv fogamzik; maga sem ad számot magának, hogy a közvetlen hatás reményében vagy a Mithoergéhez hasonló tüntető önfeláldozás akaratával, rábírja Meynestrelt, a pilótát, akinek nemcsak politikai világa, hanem egyéni élete is összeomlott, hogy vele együtt elrepüljön a frontok felé és milliónyi kételyű felhívást szórva szólítsa fel a német és francia katonákat a fraternizálásra. Ennek a tervnek a kivitelét az örület luciditásával készítik elő. Felszállnak és közvetlenül az Elzászba betört francia sereg fölött zuhannak le, motorhíba miatt. A repülőgép elég, anélkül, hogy akár egyetlen felhívás is illetékes kézbe került volna. Meynestrel szörnyet hal s a súlyosan sebesült Jacquesot, kémnek nézve, tábori csendőrök tartóztatják le. Egyideig hordályon cipelik magukkal a francia csapatok zürzavaros, menekülő

visszavonulásában, majd, amikor az ellenség fenyegető közelségbe kerül, egyik óre végez vele.

Ezzel az akorddal végződik a Thibaultk regénye. Az író utószót ígér, melyben életben maradt hőseinek, Antoinenek és Danielnek, Mme de Fontaninnek és Jennynek mondja el a sorsát.

Már a tavaly is, tehát az *Été 1914* megjelenése előtt, szó esett Stockholmban arról, hogy az irodalmi Nobel-díjat Roger Martin du Gardnak ítéljék oda. Az idén azután megkapta. Nemcsak számára kiérdemelt elismerés, hanem magát a Nobel-díjat is emeli és rehabilitálja, hogy anynyi ártalmatlan közepszerűség után, ezt a kivételesen lelkiismeretes művészt és időszerűsége ellenére vagy talán éppen időszerűsége miatt, időtlen művét jutalmazta, mely korunk életének és irodalmának maradandó dokumentuma. (*Csehi Gyula.*)

OLIVER BRACHFELD: LOS SENTIMIENTOS DE INFERIORIDAD.

(A fogyatékosági érzés) 259 l. — Barcelona, 1936. Editórial Apolo.

Alig néhány héttel a spanyol polgárháború kitörése előtt jelent meg munkatársunk e könyve, mely kissé rendszertelen egymásutánban szerző több egyetemi és főiskolai előadását tartalmazza. A barcelonai *Solidaridad Obrera* c. lap éppen a katonai lázadás kitörésének napján hozta első tárcáját a könyvről, amelyet a cikkíró szerint „mindenkinek kötelessége elolvasni.” Palma de Mallorcán pedig éppen Juan March, a Francot pénzelő nagyüzér lapja irt róla lelkes méltatást. De foglalkozott a könyvvel *Benjamin Jarnés*, a híres madridi író, is a *La Vanguardia* basábjain: *Doménech Guansa*, a jeles katalán kritikus a *La Rambla*-ban, és még Braziliában is élénk visszhangot keltett a mű megjelenése (egy pernambucoi pszichiátrai lap irt róla hosszabb megemlékezést). Barcelonában a polgárháború első nyolc hónapjának ez a könyv volt a *best-seller*-e: sebesült miliciánusok s mont juichi foglyok egyaránt olvasták, úgyhogy a teljes kiadás elfogyott. Vajjon ez-e az oka, hogy magyar nyelvű lap egy sem emlékezett meg arról a munkáról, amely a fogyatékosági — „csökkenetrendűségi, alacsonyabbrendűségi” — érzés első alapos és a kérdést számos oldalról megvilágító monográfiája? (Azóta egy angol könyv is megjelent a kérdéstről, valamint *Hüberlin* berni professzor egy, különben igen jelentéktelen füzete).

A „fogyatékosági érzést” a szerző szerint Montaigne írta le elsőnek; Shakespeare-t és Gothét is foglalkoztatta, de első alapos elemzője Stendhal. A tulajdonképpeni lélekorvosi irodalomban a francia Pierre Janet közelíti meg a leginkább, a *sentiment d'incomplétude* és az „önszégylelés” fogalmaival. Alfréd Adler bécsi lélekorvos azután egész elméletét erre a fogalomra: a *Minderwertigkeitsgefühl*-re alapozta.

A „fogyatékosági érzés” rendkívül nagy szerepet játszik a modern életben. A szerző előbb az egyéni életen kíséri végig ezt a lelki komplexumot, a fiziológiai bizonytalansági érzéstől a testvérek, a nemek között fennálló fogyasztékosági érzéseken át a „munka-komplexumig”, amelyben az alárendelt helyzetben dolgozó munkás szenved. Igen érdekes az állatok hasonló érzéseiről szóló fejezet, valamint a fogyatékosági érzésnek a művészi alkotással való kapcsolatait tárgyaló részek. Részletesen ismer-teti Demosthenes esetét, aki rendszeres tréninggel lett dadogóból hírneves szónokká, valamint a *ressentiment* érzését is, amelyet ugyancsak a fogyatékosági érzésből vezet le. Érdekes Sanchez Rivero elmélete, amelynek külön fejezetet szentel: a fiatalon elhunyt spanyol esztétikus a nemzeti eposzokat egy-egy nemzeti csapás „kikompenzálására” készült ösztönös kollektív védekezésnek tekinti. Korunk a Nagy Bizonytalanság kora: